

Nataša Podgoršek

Slovensko-hrvaški boj za Istro

Kratek oris narodnostnih in političnih razmer v Istri v 2. polovici 19. stoletja

UDK 323.1(497.5 Istra)»18«

PODGORŠEK, Nataša, dr., SI-2211 Pesnica pri Mariboru, Dolnja Počehova 36, pznatasa@gmail.com

Slovensko-hrvaški boj za Istro: Kratek oris narodnostnih in političnih razmer v Istri v 2. polovici 19. stoletja**Zgodovinski časopis**, Ljubljana 62/2008 (138), št. 3–4, str. 385–392, cit. 41

I.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

V razpravi je prikazan narodnostni in politični položaj Slovencev in Hrvatov v Istri v 2. polovici 19. stoletja, kjer so Slovenci in Hrvati v boju proti raznarodovanju z italijanske strani strnili svoje vrste in nastopili popolnoma složno. Zaradi specifičnosti volilnega sistema, ki je italijanski manjšini zagotavljal večino v deželnem zboru, so slovenski in hrvaški poslanci le s težavo uveljavljali svoje pravice, delo med ljudstvom pa je močno ovirala ljudska nepismenost (katere vzrok je bil pomanjkanje narodnih šol) in ekonomska odvisnost od Italijanov. Kljub temu so proti koncu 19. stoletja Slovenci in Hrvati vse bolj odločno zahtevali svoje politične in narodnostne pravice, kar pa je seveda pripeljalo do odpora na italijanski strani.

Avtorski izvleček

UDC 323.1(497.5 Istra)»18«

PODGORŠEK, Nataša, PhD, SI-2211 Pesnica pri Mariboru, Dolnja Počehova 36, pznatasa@gmail.com

Slovene and Croatian Fight for Istria**Zgodovinski časopis (Historical Review)**, Ljubljana 62/2008 (138), No. 3–4, pp. 385–392, 41 notes

Language: Sn. (En., Sn., En..)

The article depicts the national and political situation of Slovenes and Croats in Istria in the second half of the 19th century. Threatened by the mounting Italian attempts at denationalization, Slovenes and Croats joined their ranks for the common cause. Due to the peculiar election system that ensured the Italian minority the majority in the Provincial Assembly Slovene and Croatian representatives found it very difficult to assert their rights. Another obstacle was the high percentage of illiteracy, which was the result of a severe shortage of national schools and of economic dependence upon the Italians. Nevertheless, toward the end of the 19th century, both Slovenes and Croats started to voice more resolutely their demands for political and national rights; this, of course, was met with opposition from the Italian side.

Author's Abstract

V boju proti nemškim in italijanskim nacionalnim pritiskom so v 2. polovici 19. stoletja Slovenci iskali svoje politične zaveznike znotraj habsburške monarhije in tako so se pričeli močnejše povezovati s svojimi »južnimi brati« – Hrvati. Posebej intenzivno so Slovenci in Hrvati sodelovali v Istri, saj so jih združevale podobne razmere in tudi skupno delovanje v avstrijskem državnem zboru.

Ko je Istra leta 1861 dobila svoj deželni zbor, v njem Hrvati in Slovenci zaradi specifičnega volilnega sistema kljub temu, da so tvorili večino prebivalstva v deželi, niso bili v enakopravnem položaju z italijansko manjšino, niti niso mogli osvojiti večino mandatov; tako stanje je ostalo vse do začetka 20. stoletja. Na prvih volitvah so tako Hrvati in Slovenci od skupnih 27 dobili le dva mandata, velikega pomena pa so zato bili trije virilni glasovi, ki so pripadli škofom Juraju Dobrili in Ivanu Viteziću (oba Hrvatata) ter Slovencu Bartolu Legatu.¹ Kljub temu so istrski preporeditelji v istrskem deželnem zboru izkoristili svojo možnost javnega nastopa. Že na prvih sejah so podali predlog za enakopravnost slovenskega in hrvaškega jezika z italijanskim v deželnem zboru in uradih. Izglasovanje zakona o enakopravnosti narodov v

¹ I. Perić, Hrvatski državni sabor 1848.-2000., II. zv., str. 383-385.

Avstriji leta 1867 pa jim je dalo zakonsko osnovo, da še bolj energično zahtevajo enakopravnost Slovencev in Hrvatov z Italijani.²

Medtem je reorganizacija občin, ko so bile manjše občine (večinoma slovenske in hrvaške) priključene večjim italijanskim mestecem, olajšala prodiranje italijanskega jezika in kulture v tradicionalno slovenske in hrvaške vasi. Z laicizacijo šol (1869) so se poleg tega zaprle mnoge cerkvene – narodne šole, do osnovanja novih pa ni prihajalo.³

V Istri so pomenile volitve 1870 začetek organiziranega volilnega nastopa Slovencev in Hrvatov. V Trstu je začel izhajati časnik *Naša sloga* (1870-1915)⁴ kot glasilo hrvaško-slovenske stranke v Istri, tržaško društvo Edinost pa je leta 1878 prevzelo vlogo političnega društva za Istro.⁵ Društvo je bilo dobro organizirano in je postopoma dobivalo vsa obeležja politične stranke.⁶ Podpirala sta ga dva lista: *Edinost*⁷ za Slovence in *Naša sloga* za Hrvate; prvi je bil razširjen predvsem v tržaški okolici, zadnji pa je bil že leta 1879 močno razširjen po vsej Istri in je gojil idejo skupnosti med Slovenci in Hrvati.⁸ Preporodni list *Naša Sloga* je pripravljala istrske kmete za sodelovanje v politiki, od česar si je obetal boljši gospodarski in narodni položaj, hkrati pa je list igral povezovalno vlogo med Istro in ostalimi hrvaškimi pokrajinami.⁹

V sedemdesetih letih 19. stoletja se je povečalo tudi sodelovanje med Hrvati in Slovenci v Avstrijskem Primorju: razvili so intenzivno sodelovanje v obliki javnih shodov – taborov. V Istri so prvi tabor organizirali Slovenci v Kubedu (1870), zatem Hrvati v Kastvu (1871). Člana pripravljalnega odbora kastavskega tabora sta bila tudi Slovenca Karel Lavrič in Viktor Dolenc, ki je na taboru tudi pozdravil zborujoče v imenu goriških Slovencev. Na taboru so javno predstavili goreče nacionalne, gospodarske, socialne in politične probleme Hrvatov in Slovencev ter med drugim zahtevali, da se v šole, urade in sodišča uvede hrvaški jezik.¹⁰

Generacija, ki je v šestdesetih letih 19. stoletja – pod vplivom Strossmayerja in njegovega jugoslavizma – začela delati na narodnem osveščanju istrskih Hrvatov, se je v začetku osemdesetih let počasi začela umikati iz političnega življenja. Po smrti škofa Juraja Dobrile (1882) in Bastijana (1885) je od stare generacije ostal aktiven le še Dinko Vitezić. V osemdesetih letih 19. stoletja je narodno gibanje prevzela mlajša generacija hrvaških politikov, ki so se šolali na Reki ali v Senju in so bili vzgojeni v pravaškem duhu; bili so nasprotniki dualizma in so se zavzemali za priključitev Istre k Hrvaški. Istrski pravaši pa v svoji politiki niso mogli popolnoma slediti idejam Anteja Starčevića, saj so se zavedali, da jim lahko v boju proti italijanskim težnjam po Istri pomaga le avstrijska vlada. Poleg tega zaradi sodelovanja s Slovenci v Istri,

² Nevio Šetić, O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama, *Naša Sloga 1870.-1915.*, Zagreb, 2005 (dalje N. Šetić, O povezanosti Istre), str. 46-47.

³ Prav tam.

⁴ List je osnovala skupina hrvaških duhovnikov s pesnikom Mate Bastijanom na čelu in škofom Dobrilo, ki je, s pomočjo škofa Strossmayerja, list tudi materialno vzdrževal. Bastijan je list vse do smrti leta 1885 tudi urejeval in v njem sodeloval s svojimi prispevki. *Naša sloga* je širila nacionalno zavest, se zavzemala za svobodo in sodelovanje južnoslovanskih narodov ter se borila za enakopravnost Hrvatov z Italijani. (Šidak, Gross, Karaman, Šepić, Povijest, str. 112-113.)

⁵ Zgodovina Slovencev, Ljubljana, 1979, str. 508.

⁶ Šidak, Gross, Karaman, Šepić, Povijest, str. 114; M. Gross, *Izvorno pravaštvo*, str. 421-424.

⁷ Politično glasilo tržaških (primorskih) Slovencev (1876-1928). Izhajati je začela kot štirinajstdnevnik, 1880 postala tednik; od 2. pol. 1882 izhajala dvakrat, od zač. 1894 pa trikrat na teden v jutranji in večerni izdaji. Od aprila 1898 je izhajala dvakrat na dan, od 1900 pa enkrat. Izhajala je kot glasilo političnega društva Edinost. List je že v začetku razglasil, da bo neodvisen, svobodoljuben, miroljuben in naroden ter da se z verskimi problemi ne bo ukvarjal. *Enciklopedija Slovenije*, 2, Ce-Ed, str. 415.

⁸ Rodoljubni nasveti Slovincem., SN, 23. 7. 1879, št. 167., str. 1-2.

⁹ N. Šetić, O povezanosti Istre, str. 48.

¹⁰ Prav tam.

Trstu in v avstrijskem parlamentu, Slovencem niso mogli oporekati lastne narodnosti, kot so to počeli pravaši v banski Hrvaški, ki so Slovence smatrali za »planinske Hrvate«.¹¹

Mlada generacija: Matko Mandić (1849-1915), Matko Laginja (1852-1930), Vjekoslav Spinčić (1848-1933) je v narodne vrste vnesla več borbenosti. Nič več ni bilo popustljivosti v vprašanju jezika in odločno je postavljala zahtevo, da se slovenskemu in hrvaškemu jeziku v deželnem zboru in v javnem življenju nasploh prizna popolna enakopravnost z italijanskim jezikom.¹² Že leta 1883 je ta generacija politikov v svoje roke prevzela *Našo Slogo*: njen urednik je postal Matko Mandić.¹³

Narodnostni položaj Slovencev in Hrvatov v Istri

Delo hrvaških in slovenskih rodoljubov je v Istri naletelo na velike težave,¹⁴ saj je bilo podeželje, še posebej v zahodnem in severozahodnem delu Istre, ekonomsko odvisno od italijanskih mest. Ker ni bilo kreditnih hipotekarnih zavodov, se je moral kmet zadolževati pri italijanskih trgovcih. Leta 1868 je bila izvedena reorganizacija občin, ki je ukinila 88 manjših občin, večinoma hrvaških in slovenskih, ter jih pridružila italijanskim mestom, ki so postala občinska središča, kar je še pripomoglo k močnejšemu gospodarskemu prodoru italijanskih mest in hitrejšemu širjenju italijanskega vpliva. Poleg gospodarske odvisnosti je Istro pestila slaba izobraženost. Hrvaške občine so bile siromašne in so le s težavo plačevale učitelje, tako da je mnogo hrvaških vasi po laiciziranju avstrijskega šolstva ostalo brez šol. Položaj se je nekoliko popravil po letu 1885, ko so Hrvati in Slovenci dobili nekaj slovenskih in hrvaških osnovnih šol, na učiteljišču v Kopru pa so kot šolska predmeta uvedli slovenski in hrvaški jezik. Posledice teh razmer so se čutile tudi na volitvah; ker Hrvati in Slovenci na podeželju niso imeli svojih izobraženih ljudi, ki bi lahko prevzeli dolžnost načelnika, duhovniki pa na ta položaj niso smeli biti izvoljeni, so za načelnike praviloma volili »poštene« Italijane.¹⁵

Kot ugotavlja Beuc, je bila ekonomsko-družbena nerazvitost širokih narodnih mas, torej istrskih Hrvatov in Slovencev, osnovna karakteristika, ki je hkrati predstavljala tudi enega najosnovnejših problemov narodnega gibanja, ki se je pojavilo v 70-tih letih 19. stoletja. Nepismenost je preprečevala vpliv rodoljubnega tiska ne samo v kulturno-prosvetnem delu, ampak tudi v gospodarskem razvoju. Zato je bila nepismenost eden od osnovnih problemov narodnega gibanja.¹⁶

Konec 19. stoletja je gospodarski vzpon tržaških Slovencev pospešilo osnovanje številnih gospodarskih in obrtnih društev, konsumnih in denarnih zadrug, hranilnic, posojilnic, bank in zavarovalnic, v katerih je slovensko denarništvo sodelovalo s Hrvati iz Trsta, Istre, Kvarnerja in Dalmacije. Več o njihovem delovanju piše Milan Pahor v svoji monografiji.¹⁷

Za oris narodnostnega položaja Slovencev in Hrvatov v Istri si pogledjmo nekaj časopisnih člankov iz tega časa. V začetku leta 1881 je *Slovenski Narod* objavil dopis iz Istre, v katerem je neznan avtor kritiziral avstrijsko politiko v Istri, češ, da je popolnoma napačna, ker niti ne

¹¹ Šidak, Gross, Karaman, Šepić, Povijest, str. 182; M. Gross, Izvorno pravaštvo, str. 724-725.

¹² Prav tam, str. 183.

¹³ N. Šetić, O povezanosti Istre, str. 50.

¹⁴ O formiranju nacionalne zavesti Slovencev in Hrvatov v Istri pod vplivom nacionalnih gibanj v Ljubljani in Zagrebu v 40-tih letih 18. stoletja glej Ivan Beuc, Istarske studije, Osnovni nacionalni problemi istarskih Hrvatov i Slovenaca u drugoj polovini XIX i početkom XX stoljeća, Zagreb, 1975 (dalje I. Beuc, Istarske studije), str. 3-43.

¹⁵ Šidak, Gross, Karaman, Šepić, Povijest, str. 113; Darko Darovec, Pregled zgodovine Istre, Koper, 1992, str. 66-67.

¹⁶ I. Beuc, Istarske studije, str. 309.

¹⁷ M. Pahor, Slavjanska sloga, str. 63-96.

poskuša preprečiti italijanizacije, ampak jo celo sama podpira s tem, ko dovoli, da tamkajšnji uradniki nosijo italijanske uniforme in ko za okrajne glavarje postavlja ljudi, ki ne znajo niti besedice hrvaško ali slovensko, kot je to primer v Voloskem, kjer si morajo občani najeti tolmača, da lahko komunicirajo z okrajnim glavarjem!¹⁸ Podoben položaj je bil v slovenskem Primorju; tamkajšnji vladni namestnik je bil baron Depretis, »znan nasprotnik Slovanov«, ki je v svojem nasprotovanju vsemu, kar je slovansko, podpiral italijanski živelj, in ki prav tako ni razumel niti besedice slovensko ali hrvaško.¹⁹ Seveda je bilo vsako pričakovanje, da bo drugače, zaman, saj je bila avstrijska oblast vendar centralistična in uprava urejena tako, da je zagotavljala buržoaziji in veleposesti (ta pa je bila v Istri italijanska) politično in ekonomsko hegemonijo.

Narodnostni razvoj slovenskega in hrvaškega prebivalstva Istre je omejevalo tudi *pomanjkanje narodnih šol*; v Pazinskem okraju denimo, kjer je bilo prebivalstvo skoraj izključno hrvaško, v letu 1881 ni bilo niti ene narodne šole.²⁰ Nasploh je bilo stanje narodnih šol v Istri zelo slabo; državnozborski poslanec Vitezić je maja 1881 o tem govoril v dunajskem državnem zboru. Poudaril je, da je v vsej Istri samo ena trirazredna ljudska šola s hrvaškim učnim jezikom in le malo število enorazrednic, medtem ko ni niti ene meščanske ali srednje šole, niti ene gimnazije ali realke s hrvaškim učnim jezikom.²¹ Tudi razmere na koprskem učiteljskišću, ki naj bi pripravilo hrvaške učitelje za opravljanje učiteljskega poklica, so bile nevzdržne in so predstavljale bolj oviro kot pomoč slovanskim učiteljem; tem namreč na zaključnem zrelostnem izpitu ni bilo dovoljeno odgovarjati v materinem jeziku!²²

Tudi tržaški mestni svet je dosledno odklanjal ustanovitev slovenskih osnovnih šol v Trstu in slovenski očetje so se vse od marca 1883 pa do konca monarhije zaman trudili doseči ustanovitev slovenske mestne šole. Slovenci so si zato pomagali sami: o božiču leta 1884 se je sestel pripravljalni odbor Družbe sv. Cirila in Metoda, ki je januarja 1887 odprla prvi slovenski vrtec v Trstu, oktobra 1888 pa že prvo slovensko šolo, katerima so sledile še druge.²³

Nek S. J. (Slavoj Jenko?, op. N. P.) iz Istre je novembra 1882 bralcem *Slovenskega Naroda* predstavil svoj pogled na to, kako naj bi se slab narodni položaj Slovencev in Hrvatov v Istri (in tudi v drugih perifernih področjih kot denimo na Koroškem) izboljšal. Predlagal je osnovanje političnega društva za vso Slovenijo, s sedežem v Ljubljani, v katerega naj bi povabili »tudi Hrvate iz Istre, ki so posebno v tej deželi v ozke dotiki s Slovenci. Deželna taka društva bi potem odpala, oziroma premenila se v podružnice glavnega. Se ve, na temelji zakona. ...Tako društvo bila bi močna vez uzajamnosti in oviralo bi politične nepremišljenosti. Ono bilo bi sredstvo ožje dotike delov in bi tedaj pospeševalo uže staro prizadevanje do uzora: zjedinjene Slovenije«, je pisal S. J.²⁴ Do takega društva seveda nikoli ni prišlo, saj za to ni bilo niti ustreznih pogojev niti zanimanja.

Slovenski Narod je spomladi 1885 veliko pozornosti posvetil položaju Slovanov v Istri. Na svojih straneh je objavil nekaj dopisov iz Istre, ki so bralce tako rekoč iz prve roke obveščali o življenju istrskih Hrvatov in Slovencev. V prvem dopisu, objavljenem v začetku marca 1885, je neznani dopisnik tožil o težavnih narodnostnih razmerah v državnem in deželnem zboru, ki da sta enako neprijazna do istrskih zahtev: »V državnem zboru imamo jedinega zastopnika vrlega dra. Dinka Vitezića, ki pa je bil lani, kakor znano, »massreglovan« kmalu po odločnem

¹⁸ Napačna avstrijska politika v Istri, SN, 5. 1. 1881, št. 3., str. 1.

¹⁹ Razmere in muke Primorskih Slovanov, SN, 1. 9. 1881, št. 198., str. 1-2.

²⁰ Kako si Italijani v Istri enakopravnost mislijo, SN, 5. 3. 1881, št. 52., str. 1.

²¹ Govor poslanca Vitezića, SN, 31. 5. 1881, št. 122., str. 1-2.

²² Govor poslanca Vitezića, SN, 1. 6. 1881, št. 123., str. 1-3.

²³ M. Pahor, Slavjanska sloga, str. 56-58.

²⁴ S. J., Pred državnim sod!, SN, 24. 11. 1882, št. 270., str. 1.

govoru, v katerem je v državnem zboru istrske razmere slikal s primernimi barvami.«²⁵ Dopisnik se je dalje pritoževal predvsem nad delovanjem italijanske irredente, ki je po njegovem pričevanju napadala predvsem »slovansko trdnjavo Kastav ... ki vzreja poleg otokov največ narodne inteligence. »Irredenta« dobro ve, da, ako pade Kastav, bode njeno pogubno delovanje toliko laglje.«²⁶ Italijani so leto pred tem nahujskali nevedno kastavsko prebivalstvo, da so jih istrski narodni poslanci prodali Hrvaški, Strossmayerju. »In ljudstvo verjelo je in mislilo, da ima dokaze v tem da se mu usiljuje hrvatski jezik mesto narečja – Kastavskega! Zato se je vzbunilo proti občinskemu zastopu, proti duhovščini in družej inteligenci,«²⁷ je poročal dopisnik iz Istre. Pred kratkim je v Kastavu spet začelo vreti, je nadaljeval, ker je občina dobila nalogo, da mora obesiti napis »Im Grenzbezirke« [t.j. v mejnem okraju, op. N. P.], irredientovski agenti pa so ljudstvo hujskali, »češ, zdaj vidite, da ste res prodani, tu imate že napisano, da ste v Granici!«²⁸

V serijo člankov, ki naj bi slovenskim bralcem predstavili položaj istrskih Slovencev in Hrvatov, spada tudi članek, ki ga je Slovenski Narod povzel po časniku *Naša sloga* (za kate-rega je urednik *Slovenskega Naroda* menil, da se na Slovenskem »premalo čita in premalo podpira«²⁹). V njem je bralcem predstavljen predvsem težak gospodarski položaj istrskega kmeta, ki se je zaradi slabih razmer prisiljen zadolžiti pri bogatejših kmetih – tujcih. Kot dober znak omenja članek dejstvo, da so se v nekaterih krajih pazinskega okraja kmetje organizirali ter si pomagajo, da bi se rešili »železnega objema italijanskih gospodov. ... Pohvaliti moramo te može in priporočati vsem ostalim, da store isto, kjerkoli možno.«³⁰

Konec avgusta 1890 je neki »Rodoljub« opisoval slovenske in hrvaške politične dosežke v Istri. Kot največji dosežek so označili volilno zmago v Pazinu (1886) in Buzetu (1887), otvoritev narodnih čitalnic v Voloskem in v Opatiji ter na otokih Lošinju in Krku. »Iz vsega sledi, da po vsej Istri, razven po zapadnih ... mestih bivajo Slovenci in Hrvatje, in da so že skoro povsod probujeni.«³¹ Kot »vir in ... sredstva za to probujenje in vspehe« je Rodoljub navajal šole (glede katerih je menil, da jih je v Istri premalo), bralna društva in duhovnike. Največji pomen v Istri pa je pripisoval »prelepi slogi med Slovenci in Hrvatji. Nikjer se dva slovanska brata tako lepo med seboj ne umeta in dejanstveno ne podperata, nego v naši še premalo poznani Istri. Slovenec ali Hrvat je vse jedno, kar je jednemu v blagor, to mu stori drug, saj je tako tudi njemu prav. Da, premnogi Slovenci se sami smatrajo za Hrvate (podčrtala N.P.); že večkrat so mi povedali, da vsi slovenski svečeniki se sami imenujejo Hrvate. ... Le čudno, da nekogi izmed razumnikov hrvatskih smatrajo mnoge najzaslužnejše može, celo Jelačića, Strossmayerja, Jagića, za take, ki so le škodovali Hrvatom; in o našem Miklošiču govore, da je Hrvatom več škodoval, nego Turki. Jediní veliki mož jim je dr. Ante Starčević. ... Ta je razložil hrvatsko idejo, v koji so zastopani tudi Slovenci; a ni treba, da bi izgubili svojo narodnost, – zato jih ne nazivlje več planinske Hrvate, ampak v senci pod obrambo z a j a m č e n e g a hrvatskega prava, do kojega imamo tudi mi Slovenci pravico, naj bi se mi slobodno v vseh strokah razvijali.... Zato, kakor pretresljivo kliče »Obzor«, »Katolička Dalmacija«, »Hrvatska«, »Il Diritto Croato«, »Naša Sloga«, naj bode tudi naše načelo, naše geslo: približevanje.«³²

²⁵ Iz Istre, SN, 2. 3. 1885, št. 49., str. 1. Vitezića je avstrijska vlada 1884 upokojila, ker je preostro nastopil proti vladnemu popuščanju Italiji.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Dobri znakovi, SN, 19. 6. 1885, št. 137., str. 1.

³⁰ Prav tam.

³¹ Rodoljub, Odnosaji v Istri, Sc, 27. 8. 1890, št. 196., str. 1-2.

³² Rodoljub, Odnosaji v Istri, Sc, 28. 8. 1890, št. 197., str. 1-2.

Ta hrvaško-slovenska sloga je dosegla velik volilni uspeh na volitvah v istrski deželni zbor leta 1889, ko je Hrvaško-slovenska stranka prejela kar devet mandatov, kar je bilo največ dotedaj. S tem je Hrvaško-slovenska stranka pridobila tudi pravico do mesta podpredsednika deželnega zbora in izbiro predstavnikov v odboru. Ob otvoritvi deželnega zbora je bilo doseženo tudi formalno priznanje enakopravnosti jezikov in narodov, ko je vladni poverjenik svoj govor prebral tudi v hrvaškem jeziku.³³

Kljub tem lepim namenom pa vse le ni šlo tako gladko; potem ko so si Spinčić, Biankini in Laginja v dunajskem državnem zboru začeli prizadevati za osnovanje opozicijskega hrvaško-slovenskega kluba in ko so goriški Slovenci predlagali, naj tudi slovenski državnozborni poslanci izstopijo iz Hohenwartovega kluba ter se združijo s Hrvati,³⁴ se je proti temu predlogu oglasil državnozborni poslanec Nabergoj. Dejal je, da se nikakor ne strinja z nazori teh »*radikalnih Hrvatov*«, saj je menil, da »*hoče petorica hrvatskih poslancev raztegniti svoje hrvatsko pravo celo na Trst in njega okolico in še dalje: prekomeje bistre Soče.*«³⁵ Tudi Slovenec se je pridruževal Nabergoju, češ, da Slovenci v Istri ne odobravajo programa pravaške stranke: »*Naj poskusi le kdo naših dveh državnih poslancev stopiti pred Slovence v zapadni Istri ter jih poprašati, da li državnopravno žele biti pod Hrvatsko, bo znal povedati, kaj bode čul. Ob vsakih volitvah, kar je do sitega znano, begali so Italijani priprost naš narod, da bodo spadali pod Hrvatsko, ako za naše poslance glasujejo. Mi smo narod mirili, da Italijani lažejo, sedaj pa pridete vi in potrdite, da so Italijani imeli – prav.*«³⁶ Slovenec se je sicer strinjal, da bi bilo »*najlepše ... da se složimo. A to ne na podlagi ničevega kompromisa, pač pa na podlagi jednotnih načel. To so za nas katoliška, narodna načela. ... Mi pripoznamo delovanje naših poslancev v državnem zboru, čislamo ju visoko, dopada nam se govor g. Spinčića o šolskih naših razmerah ..., hvalimo dr. Laginje govor o naših razmerah v Istri. Samo naj rečeta, da hočeta na katoliško-narodnih načelih stati.*«³⁷

Medtem ko je slovenski katoliški politični tabor zagovarjal Nabergojevo mnenje pa je liberalni tabor njegovo stališče zavrnil ter odobril delovanje Spinčića in Laginje v državnem zboru. To stališče je zavzelo tudi politično društvo Edinost, kar je pripomoglo k temu, da se je v Istri politično sodelovanje Slovencev in Hrvatov nadaljevalo.

V devetdesetih letih 19. stoletja se je v Istri vse bolj zaostrovala *borba za jezik*. Hrvaško-slovenska stranka je neprestano odpirala vprašanje enakopravnosti deželnih jezikov v državnih uradih, na sodiščih, v javnosti nasploh, še posebej pa v deželnih zborih. Vlada se je skušala temu vprašanju izogniti tako, da ga je umikala z dnevnega reda, vendar ne dosledno. Zato je izzvala nezadovoljstvo tako na eni kot na drugi strani. Leta 1895 je vlada izdala odlok, da morajo okrajna sodišča v skladu z načelom enakopravnosti jezikov uvesti dvojezične pečate in izvesiti dvojezične plošče, a je italijanska javnost reagirala zelo ostro. Po poročanju *Hrvatske* so protestirala občinska zastopstva, deželni odbor in italijansko istrsko prebivalstvo, protesti pa so se vršili tudi v italijanskem parlamentu. Vse te reakcije so v časniku *Hrvatska* vzeli za dokaz, »*da je v Primorju mnogo nezdravega, mnogo gnilega, pač takega, da nekateri z vso pravico trdijo, da si ces. kr. vlada mora postaviti alternativu: ali bo Primorje avstrijsko ali talijansko.*«³⁸ V primeru, da monarhija želi obdržati Primorje, mora po mnenju hrvaškega lista korenito spremeniti tamkajšnjo upravo in sicer tako, da da »*Hrvatom in Slovincem Primorja ono, kar jim po pravu in zakonu gre.*«³⁹

³³ N. Šetić, O povezanosti Istre, str. 67, 68.

³⁴ Hohenwartov ali jugoslovanski klub?, Sc, 3. 10. 1892, št. 225., str. 1.

³⁵ Razmere v Istri, Slovenec, 2. 3. 1893, št. 50., str. 2.

³⁶ Razmere v Istri, Slovenec, 3. 3. 1893, št. 51., str. 1-2.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Odnosaji Istre i Primorja, H, 4. 1. 1985, št. 3., str. 1.

³⁹ Prav tam.

Ob snemanju enojezičnih italijanskih napisov v Piranu je prišlo do demonstracij, ki so se razširile še na nekaj drugih krajev. Vse italijanske občine so vložile protest in italijanska vlada je intervenirala na Dunaju, tako da je avstrijska vlada umaknila svojo odločitev. O potrebi dvojezičnih napisov so odslej odločali v vsakem posameznem primeru posebej. Po tej vladni odločitvi je italijanska liberalna stranka zavračala vsako možnost kompromisa glede vprašanja jezika v deželnem zboru. Ob otvoritvi deželnega zbora v začetku leta 1896 je italijanska večina uničila tri slovanske mandate, zavrnila izvolitev slovanskih poslancev v deželni odbor in komisije deželnega zbora ter ponovno izglasovala odlok, da je italijanski jezik uradni jezik deželnega zbora in da ga morajo vsi poslanci uporabljati. Ko so hrvaški in slovenski poslanci zaprisegli v svojem jeziku, je prišlo do izgredev v zbornici, nato pa so jih napadli še ljudje na ulici. Slovensko-hrvaški poslanci so zato sklenili, da zapustijo deželni zbor. V njihovi odsotnosti je deželni zbor zmanjšal proračun za gradnjo novih šol, s čimer je bilo prizadeto slovensko in hrvaško šolstvo.⁴⁰

Januarja 1895 je *Hrvatska* pisala, da »*Hrvati in Slovenci Istre, kljub temu, da se bratsko složno borijo in v primeru prave in zdrave vzajemnosti prednjačijo pred nami vsemi, zelo trpijo, ker naše vrste tu niso složne, ker ne zahtevamo složno in odločno oživotvorenje našega prava. Ni treba šele dokazovati, da se ravno s tem okoriščajo nasprotniki našega narodnega edinstva in da samo to omogoča, da nam trdovratno odvrtačajo, kar je naše.*«⁴¹

Kljub takim odločnim zahtevam pa so Slovenci in Hrvati morali počakati še nekaj desetletij, da se je njihov položaj izboljšal.

Summary

Slovene and Croatian Fight for Istria

Nataša Podgoršek

The article depicts the national and political situation in Istria in the second half of the 19th century. Threatened by the mounting Italian efforts at denationalization, Slovenes and Croats joined their ranks to fight for their national and political rights. Although the minority population in Istria, the Italians were able to obtain the majority of mandates in the Provincial Assembly due to a peculiar election system. During the very first convening of the Provincial Assembly, they nevertheless managed to propose that the Slovene and the Italian languages be treated equally with the Italian, both in the Assembly and in offices. After the adoption of the National Equality Act in Austria-Hungary in 1867, their demands were voiced even more resolutely.

In Istria, the elections of 1870 denoted the beginning of organized election campaign of Slovenes and Croats. *Naša sloga* (Our Concord, 1870 – 1915), the party newspaper of the Croatian-Slovene Party in Istria, started to be published in Trieste. In 1878, Triestine association *Edinost* (Unity) assumed the position of Istria's political society. It was supported by two newspapers, *Edinost* representing Slovenes and the afore-mentioned *Naša sloga* which represented Croats and promoted the idea of community among Slovenes and Croats alike. While the former's readership was mostly from the vicinity of Trieste the latter's reading community was widespread throughout the entire Istrian peninsula. Trying to encourage Istrian farmers to assume a more active role in politics *Naša sloga* simultaneously functioned as a link between Istria and the rest of Croatian territories. Since the rural areas of Istria were largely economically depended upon Italian towns, the activities of Croatian and Slovene patriots were rendered very difficult. Another factor was insufficient education of the Istrian population. After the Austrian school system had become secularized many Croatian municipalities had no adequate funds to afford a paid teacher, and as a result, a number of Croatian villages were left without schools. Although the situation improved somewhat after 1885, its consequences were also felt in the political arena.

⁴⁰ Šidak, Gross, Karaman, Šepić, *Povijest*, str. 189.

⁴¹ *Istarski sabor razpušten*, H, 30. 1. 1895, št 25., str. 1.